

ЗАМАНИ

Газета издаётся на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: gazeta.zamankbr.ru

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Тюбешу

Махтарча сылтаула кёнгюле

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы **Казбек Кокочу** бла республикагъа иш бла келген Россей Федерацияны маданият министри **Ольга Любимова** эки жанлы тюбешулер болганды. Ала регионда маданиятны айнуу онгларын эмда «Маданият» миллет проектни бардырылууну сюзгендиле.

Казбек Кокоч Россейни Президенти Владимир Путин башламчысы болгъан «Маданият» миллет проектни хайырындан маданиятны махемелерини материал-техника мурдорларын кючлерге онг болгъанын, коллективлени чыгармачылык ишлери тириленгеннин чертгенди. Быйыл Нальчикде Маданият айнуууну жангы арасы жашауа кийиргенди, Озрекеде, Терекскожде, Приближноведе эмда Исламейде культура къалаланы, Нальчикде Сабий художестволу школну эм Искусстволаны Жабаги Казанок атлы 2-чи номерли сабий школуну тынгылы ремонтлары, район китапханаланы бла музейлени жангыдан толтуруу белгиленди. Бир жыл мындан алгъа Жаш къараучуну театрына тынгылы ремонт этилгенди, Дыгульбейде, Ташлы-Талада, Камлюководы, Александровскаяда маданият къалалагъа, Урванды маданият арагъа, Нальчикде бла Анзореиде искусстволаны сабий школларына да.

Битеу да бирге арт беш жылгъа республикада 27 маданият юню ишленгендиле эм жангыртхандыла, 8 модель китапхана къурагъандыла, 17 искусстволаны сабий школуну ремонт этгендиле эмда аланы жалчытхандыла, Жаш къараучуну театрын, Гинжи театры да, муниципалитетле уа 8 автоклуб алгъандыла.

«Мында жашагъанла бош заманларын оздурчла эмда ала чыгармачылык жаны бла юйренирча битеу бу жангы онгла Къабарты-Малкъарны таматарлары бла биргип ишлегенибизни эсебидиле. Республиканы уллу маданият къолайлык барды, асламлары регионну бай хазнасы бла шагъарейлендиргенлей турлукъбуз», – дегенди Ольга Любимова.

«Биоюнлюкде эл тийреге бла гитче шахарлагъа биз энчи эс бурабыз. Маданият юйлени жангыртуу программа жетишимли бардырылады, келгенле кеп болгъандыла, ала маданият программалагъа къатышханларындан сора да, жыйлыулары къурагъа ДК-ланы ишчилерине болушадыла», – деп белгилегенди ол.

«Биоюнлюкде урунганлары айлыкларына бла алагъа билеклик этиу соруулагъа да энчи къаралганды. Республиканы Башчысы министрге бюджет ишчилени, ол санда маданиятда ишленгенли хакълары арт юч

жылда регионда жыл сайын 10 процентге кёбейгенин билдиргенди. Былтыргъы жылны ахырында быйлыны аллында маданиятда бла искусствода ишленгенли грантлары бла стипендиялары эки кереге ёсгендиле, андан сора да, исполнительское искусство жаны бла чыгармачылык проектке себеплик этилрча къошакъ грантла къурагъандыла.

Республиканы оюучусу Ольга Любимовагъа Къабарты-Малкъарда келгени эмда маданият кыйматланы жарашдырууа бла сакълауа эс белгени ючюну ыразылыгын билдиргенди. Ол кюн окуна федерал Маданият министрствону таматасы Нартада маданият юйде, А. Шогенцуков атлы Къабарты къырал драма театра, Къулийланы Къайсын атлы Малкъар къырал драма театра, ишлене турган Театрланы къаласында (Жаш тёлуюн чыгармачылык къаласында), дагъыда Искусстволаны Шимал-Кавказ къырал институтунда болганды.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысында Сабийлени бла жаш тёлуюн битеурросей жамаут-къырал къымылдаулары бла байламлыкъла жюрютюу жаны бла республикалы координация советни Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны 2022 жылны 10 октябринде чыгарылгъан 102-УГ номерли Указы бла къабыл кёрюлген къауумуна торлянуле кийирюну юсонден

Къабарты-Малкъар
Республиканы Башчысыны

УКАЗЫ

1. Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысында Сабийлени бла жаш тёлуюн битеурросей жамаут-къырал къымылдаулары бла байламлыкъла жюрютюу жаны бла республикалы координация советни «Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны 2022 жылны 10 октябринде чыгарылгъан 102-УГ номерли Указы бла къабыл кёрюлген къауумуна да амдалны къошарга:

КУЛИМОВА З.З. – Къабарты-Малкъар Республикада «Навигаторы детства» ресурсла араны башчысы (ыразылыгъына кёре)

ШИПШЕВ А.М. – Сабийлени бла жаш тёлуюн битеурросей жамаут-къырал къымылдауларыны регион бёлуюн советини таматасы (ыразылыгъына кёре)

2. Бу Указ анга къол салынган кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы **К.КОКОЧУ**
Нальчик шахар, 2023 жылны 17 октябри, №103-УГ

Кенгеш

Мадарымлыланы саны ёседи

РФ-ни Правительствоосууну Председателини биринчи орунбасары **Андрей Белоусов** гитче эмда орта предпринимательство бла юрешгенде себеплик этиуге жораланган кенгешин бардырганды. Анга видео амал бла КЪМР-ни экономиканы айнытуу министри **Рахайланы Борис** да къатышханды.

Кенгешде бу бёлуюм неллай бир инсан къармашханыны, предпритияланы саны къалай торлене барганыны юсонден сёлешгендиле, къыралны жангы регионларында бу жаны бла болумну да сюзгендиле.

Бу айны биринчисине алып къарагъанда, Къабарты-Малкъарда гитче эмда орта предпринимательствону субъектлерини саны 20320 болады. Аланы ичинде кеп къалмай онбеш минги энчи предпринимательдиле, къалганлары уа предпритияла неда организацияладыла. Быйлыны аллындан бери ёсум 4,9 процентге жетгенди, озгъан жылны бу кезиу бла тенгешдиргенде уа, 8,3 процентден атлаганды.

Кеслери иш къурап къармашханланы, аны бла энчи залог тёлучюлени эсебине тюшгенлени саны кеп къалмай 68 минг инсан болганды. Аланы ичинде 1723 адам энчи предпринимательге саналадыла. Быйыл ишлерин бу халда бардыргъанланы саны бешден бирине кёбейгенди, былтырны бу кезиуу бла тенгешдиргенде уа, 40,5 процент къошханды.

Бизни республикада гитче эмда орта предпринимательство бла юрешгенлени саны 115,2 минг инсан болады биоюнлюкде. Аладан 12,6 проценти быйыл къошулгандыла, 21,5 проценти уа - былтыр бу айдан бери.

УЛБАШЛАНЫ Мурат хазырлагъанды.

Парламент

Энчи къырал саузгъа тохташдырылады

КЪМР-ни Парламентини таматасы **Татьяна Егорованы башчылыгъында президиумну жыйлыуу болганды. Депутатла законла чыгарыучу органны кезиулю пленар кенгешин 31 октябрде бардырырға келишгендиле.**

Президиум республикалы законланы проектлерин сюзгенди. Ол санда «КЪМР-де къырал саузгъаланы юсонден» республикалы законну 11-чи эм 16-чы статьяларына тюзетиуле кийирилгендиле. Аны республиканы Правительствоосу хазырлагъанды. Тюзетиулеге тийишлиликде, КЪМР-ни къырал

саузгъаларыны тизмесине «КЪМР-ни информация технологияла сферасыны бла связны сыйлы къуллукъчусу» деген сыйлы ат кийирилгенди.

– Профильли министерство белгилегенича, быллай саузгъа сфераны айнытууга себеплик этерикди, ол санда информация

технологияла жаны бла усталаны кёбейтирикди, аланы профессионал билимлерин ёсдюрюрге кёллендирликди, – дегенди Законодательство эм жер-жерли самоуправляланы соруулары жаны бла комитетни таматасы **Борис Мальбахов**.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Хакъыбывны ахшы уланлары

Байсолтанланы Юсюпюну жашы **Алимге Совет Союзну Жигити** деген махтаулу ат бла бирге **Алтын Жулдус** да берилгенли 23 октябрде 81 жыл боллукъду.

«Мен билгенме Байсолтан улу буйрукъну толтурлугъун...»

10 бет

Ёсгерюу

Тюрк дуняда аты айтылгъан алим, экономика илмуланы доктору, Къыргъыз Республиканы билим берууюн сыйлы къуллукъчусу, Билим берууде шёндогюлю информация технологияланы институтуну ректору **Кубаланы Хамитни жашы Борис** кеп болмай 79 жылында ауушханды.

Игилик этерге арымау аны жашау жоругъу эди

10 бет

Жоқпау

«Маданият үйлеге, музейлеге баруу
үйөр төре болурға тийишлиги»

Россейде маданият министри **Ольга Любимова** Къабарты-Малкъарға къырал жумуш бла келгенди. Орта күн ол КъМР-ни Башчысы **Казбек Коков** бла бир ненча объектде болганды, ол санда Къулийланы Къайсын атлы Малкъар къырал драма театрда, Али Шогенцуков атлы Къабарты къырал драма театрда, Жаш тёлёноу чыгармачылыгыны къаласыны къурулушунда эм башхалада.

Кюнню экинчи жарымында уа къонакъ Искусстволаны Шимал-Кавказ къырал институтунда креатив башламчылыкъланы «Арт идея» арасыны иши бла шагърей болганды. Бу ара «Россейде къуралганды» федерал программаны чеклеринде ачылганын айтырчады. Мында вузуну студентлерини дерслен эркин заманда компьютерледе анимация хазырларға, 3D мадар бла суратла ишлерге, графика проектке жарашдырға онглары барды.

Ольга Любимова бла Казбек Коков келген заманда алада студентле юреше тура эдиле. Федерал къуллукъуну сорууларына жууапла бере, ала студия окъууда болушлукъ этгенин, шёндюю заманда изленген усталыкъладан бирине – графический дизайнга – юренгенлерин айтхандыла.

Араны онглары бла шагърейленгенден сора, Ольга Любимова бла Казбек Коков журналистлени сорууларына жууапла бергендиле. Министр «Маданият» миллет проектке көре беш жылны ичинде регионлада магъаналы тюрлениуле болгандарын чертгенди.

– Миллет проект толтурулганы энта бир жыл озду, аны эсеплерин чыгарырга, регионнга бютунда магъаналы, керекли бёлюмлени ачыкларға боллукъду. Бизде 77 культура объект ишленгенди, неда жангыртылганды. Объектледе битеу тийишли жумушланы болжалдан кеч къалмай толтурганлагъа жюрегимден ыразылыкъны айтырга сөеме. Биз бир ишни бардырабыз, келишип, бир бирни ангылап ишлегенибиз бютунда къуандырады, – дегенди ол.

Министр белгили этгенича, республикада 17 маданият үй ишлетилгенди, кёлпери тынгылы жангыртылгандыла. Мындан ары да тапландырлырга керекли мекамла бардыла.

– Регионнга артыкъда керек болган объектлени сюзгенбиз. Болсада энта бир иште эс бурурга сөеме – модель библиотекалагъа. Аланы онглары бла уа таматала, жаш адамла да хайырланалыкъдыла. Хурметли таматарларыбыз алада тюбеширге, ушакъла бардырырга боллукъдула. Ёсноп келген тёлёу уа интернетни хайырланадыла, дерслерин этеделе, китапла окъуйдула, – дегенди ол.

Ольга Любимова Гинжилени театрын, Жаш къараучуну театрын, драма театрланы жангыртуу жаны бла жумушланы да белгилегенди. Ол муниципалитетледе миллет проектни чеклеринде кино арала, автоклубла, кинотеатрла ачылгандарын да айтханды.

– 2024 жылда толтурулукъ жумушланы планы барды. Ахча заманында

бёлюноп, тийишли ишле болжалдан кеч къалмай тамамланарға керекдиле. Аны бла бирге жангыртылган маданият мекамлада жашау тирилгени, алагъа адамла келгенлери, залла къараучуладан толгандары артыкъда магъаналыды. Ёсноп келген тёлёу Гинжилени театрына жорюуден башлап, культура жашауға сингип, андан ары уа маданият үйлеге, музейлеге жорюуп, ол үйөр төреге бурулурча этерге керекди, – дегенди министр.

Казбек Коков аа культурада ишлегенлеге этилген себепликни, бу жаны бла регион программаланы юслеринден айтханды. Биринчиден, ол Ольга Любимовагъа Къабарты-Малкъарға келгени, республиканы маданият бла байламлы болумун иглендирирге себеплик ючюн ыразылыкъын айтханды.

– Кесигиз да кересиз, къалай бир магъаналы жумуш толтурулганын. Ала барысы да адамларыбызны, жамаутны

кереклерин жалчытууга бурулупдула. Къыралда культура политикагъа энчи эс бурулады. Бу магъаналы проектленден арха къалмазгъа, аны бла бирге уа регион программаланы да бардырырга тийишлиди, – дегенди Казбек Коков.

Республиканы Башчысы аланы арасында культурада ишлегенлени айлыкъларын ёсдюрюню, жаш адамлагъа грант болушлукъну белгилегенди. «Биз да культураны айнаытууга юлюшюбюзно къошаргъа керекбиз. Айлыкъларын ёсдюрюю мадарланы толтурурга, жашауларын культура бла байларгъа сыйген жаш фахмуланы кёллендирюу жаны бла ишни тирилтирге тийишлиди», – деп белгилегенди регионну оноучусу.

Жолоучулукъ эзде къалыр ючюн, СКГИИ-ни ректору Рахайланы Анатолий Ольга Любимовагъа миллет кийимледе гинжини саугъалаганды.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Ахыры.
Аллы 1-чи бетдеди.

«КъМР-де төгерекдеги къудуретни сакълауно юсюнден» республикалы законну 3-чю статьясына тюрлениулеге да къаралганды. Аграр соруула, табийгъатны хайырлануу, экология эм төгерекдеги къудуретни къоруулау жаны бла комитетни башчысыны орунбасары **Сафарбий Шагапсов** ангылатханыча, 3-чю статьяны 2-чи кесегине жангы бёлюмле къошуладыла. Алай бла 13-1 пунктда былай жазыллыкъды: «хауагъа кёп заманны жыйылган хатаны салган объектлени ачыккълау», 13-2 бёлюмде уа: «хауагъа кёп заманны жыйылган хатаны кетериуно къурау».

«Бир-бир республикалы законлагъа тюзетиуле кийириуно юсюнден» законну проекттин сюзюу башланганды. Ол 2023 жылда 24 июльда чыгарылган «Къырал социал болушлукъну юсюнден» Федерал законнга тюзетиуленни кийириуно юсюнден эмда «Юйорню файдаларын бла аны хар келечисине жетген орталыкъ ёлчемни тергеуно эм кеси аллына жашагъан инсанны къолайлыкъын тергеуно, анга көре аланы къолайлыкъларын тохташдырып, къырал себеплик этиуно юсюнден» федерал законнга тюрлениуле кийириуно юсюнден» федерал законнга келишдириледи.

– Федерал законда къолайсыз юйорлени хар келечисине бла кеслери алларына жашагъан инсанлагъа жетген файданы орталыкъ ёлчеми «РФ-де жашау этерге жетерик ахчаны эм аз ёлчемини юсюнден» федерал законнга көре тохташдырылады. Бу тюзетиуленни «Юйорню, аналыкъларны, аталыкъларны эм сабийликни къоруулауно юсюнден», «КъМР-де сабийден аругъан тишируулары, сабийлерине ёшон салган аналары эмда юч жылгъа дери сабийлени татымлы аш-суу бла жалчытууно

Энчи къырал саугъа
тохташдырылады

юсюнден», «Къолайсыз юйорлеге бла кеслери аллына жашагъан инсанлагъа къырал себепликни юсюнден» республикалы законлагъа кийириледи, – деп ангылатханды Уруну, социал политика эм саулукъ сакълау комитетни башчысы **Хусейн Кажаров**.

Президиум «КъМР-де автомобиль жолланы бла жол къурулуш ишлени юсюнден» законопроектни, «Билим берюно юсюнден» законну 5-чи статьясына тюзетиуленни да сюзгенди. Ала федерал излемлеге келишдирилгенди. Законопроектле сейрлерги болган министрстволаны бла ведомстволаны къарауларына берилгенди.

Жыйылыуда федерал законланы бла субъектледе законла чыгарыуочу органланы башламчылыкъларын да сюзгендиле. Алада жер-жерли самоуправление органланы ишлерин къурауно болумларыны, сабийлери болган юйорлеге къошакъ къырал болушлукъну юслеринден айтылады.

«Тюрлю-тюрлю соруула» бёлюмде Билим берюу, илму эм жаш тёлёноу ишлери жаны бла комитетни башчысы **Нина Емузова** Парламентни президиуму «КъМР-де жаш тёлёу политиканы болумуну эм айнаытууно онгларыны юсюнден» темагъа жыйылыуунда чыгарылган эсгертиуле къалай толтурулгандарын айтханды.

Физкультура, спорт эм туризм жаны бла комитетни таматасы **Арсен Барагун** «КъМР-де турист ишни юсюнден» темагъа «правительстволу сагъатда» чыгарылган эсгертиуленни толтурууно юсюнден билдиргенди.

Депутатла тюрлю-тюрлю сфералада ишлегенлени жетишимлери ючюн КъМР-ни Парламентини Сыйлы грамотасы бла саугъалауно юсюнден оноуно да чыгаргандыла.

КъМР-ни Парламентини
пресс-службасы.

Правительство

Къабарты-Малкъарны Правительствоосу кенгешинде сюзюге чыгъарылган бегимлени эмда буйрукъланы проектлерини иги кесеге республиканы быйылгы эмда келир жыллагъа бюджетлери бла байламлы эдиле. Андан сора да ЖКХ, саулуку сакълау, къырал мюлкню тийишдириу, социал жаны бла себеплик этиу соруула да болгандыла.

Республиканы быйылгы эмда 2024 бла 2025 жыллагъа бюджетине къаллай тюрлениуле кийириллигини юсюнден КъМР-ни финансла министри **Елена Лису**н айтханды. Алай бла 2023 жылда республиканы бюджетине энтта да 3,16 миллиард сом къошулукъду. Министр билдиргенге кёре, аны экиден бири асламыракъ жыйылган налогла бла келгенди. Ёсюн аны бу тюрлюлеринде эсленеди: НДС, дагыда мюлкге, битеулю файдагъа, табийгъат байлыкъланы хайырлануугъа салынган налогларда.

Къалган ахча республиканы иелигинде болган мюлкню хайырлануудан, тазириден, хакъ тюрлениу берилген жумушладан, приватизациядан жыйылганды. Дагыда къайтарылмазлык халда 1,7 миллиард сом келгенди, къоранчла да алай бирге кёбейгенди.

Къоранчла дегенде, ахчаны толусунай хайырлануу бошарча, аны бир кесегин баша-баша жумушлагъа тийишдириге оюу этилгенди. Дагыда Жол эмда тийрелени айнтыу фондлагъа, инфраструктура проектлеге да асламыракъ ырыскы бёлонггенди.

Быйыл 1 августдан башлап, къырал казна, автоном эмда бюджет учрежде-

Социал магъаналы жумушлагъа бюджетге аслам ахча бёлунеге

ниялада урунганланы иш хакъларын кёбейтирге къошак халда 830 миллион сом бёлонггенди.

Пассажирилени тагыган транспорт сатып алыргъа республика казна кредит аллыккъды, аны ёлчечи кеп къалмай тёрт жюз миллион сом боллукъду, дегенди министр. Дагыда маданият объектлени жангыртуу ишлеге ёнкючге 26,5 миллион сом аллыккъды. Сёз мында Маданият юйно эмда чыгъармачылык школну юслеринден барады.

Келир жылга алып къараганда, республиканы борчу 7,7 миллиард сом боллукъду. Ол бары да бюджет кредитледиле. Саулай айтханда уа, быйылны бюджетине 61,3 миллиард сом жыйыллыккъды, къоранчла уа 64,5 миллиард сомгъа жетерикдиле. Елена Лису белгилегенча, республика кеси боюнуна алган борчланы барын да жик-жиги бла тамалларыкъды.

Ызы бла ол КъМР-ни 2024-2026 жылга бюджетини проектин тура этгенди. «Сизигизге салайым, бу тарихле ал тергеулеге кере жарашдырылгандыла, жик-жиги бла артда тохташдырыллыккъдыла, къыралны бюджетине къабыл этилгенден сора», – дегенди Елена Лису.

Проектге кере келир жылда республиканы бохчасына 50,7 миллиард сом жыйыллыккъды. 2025 жылда ол – 43,3, 2026 жылда уа – 44,4 миллиард сом болурга ушайды. Налогладан эмда аладан тышында былай бир къошулукъду ары (жыллагъа кере): 18, 19,6 эмда 20,5 миллиард сом. Къайтарылмазлык хал-

да уа 32,8, 23,9 эм 23,9 миллиард сом берилликди.

Субсидияла эм субвенцияла бла федерал бюджетден келир жылда 13,8 миллиард сом келликди. Бу ахча социал тёрлеулеге (4,3), школлада жангы жерле къуаргъа (2,9), эл мюлк товарла чыгъаруучулагъа себепликге (2,1), мектепде окуган сабийлени исо аш бла жалчытыгъа (0,571), СКФО-ну айнтыу программаны чеклеринде тамалларыкъ эм баша жумушлагъа къоратыллыккъды. Субвенцияла (774 миллион сом) уа жашау журт-коммунал мюлк жумушланы багълары тёрлеге эмда ишисилени онгурдурга жиберилликди. Энтта да 659,5 миллион сом а школлада педагогъланы бир къауумна тюрленирикди эмда шахарлада тап болум къуаргъа къоратыллыккъды.

Къайтарылмазлык халда келлик ахчаны ёлчечи не ючюн азайыргын да билдиргенди министр. Ол айтханга кере, сабийлык тёрлеуле алгын регионну бюджетине бла ёткочю эдиле, энди уа Социал фондну юсю бла барлыккъдыла. Ахча берилген сабийлени саны 145 миңден артык болады.

Ючкыллык бюджетни проектинде къоранчла быллай бир боллукъдула: 54,2, 44 эмда 45 миллиард сом. Келир жылда иш хакъларга 18,9 миллиард сом бёлонюрюкдю, жер-жерли бюджетлеге жибериллик ахчаны ёлчечи да инфляциягъа кере кёбейтилликди. Республиканы Жол фонду 4,2 миллиард сом къоллу боллукъду. Къурулуш-

лары быйыл башланган тогуз орта школну, дагыда театрланы дворцин, поликлиниканы эмда онкология араны битдирирге 6,4 миллиард сом кетерикди. Миллет проектлени юсю бла 7,2 миллиард сом багъласына мадар этилликди. Къоранчланы бар тюрлюлерине республика кесинден эки миллиард сом къошарыкъды.

2024 жылда жангы инвестиция проектлени тамамлагъанда изленирик инфраструктура къуаргъа 1,35 миллиард сом къоратыргъа тошерикди. Дагыда келир жылда – 1,37 миллиард, 2025 жылда уа 301 миллион сом бюджет кредит алынырыкъды. Республиканы къырал борчуна баш мардасы 9,9 миллиард сом бла чекленирикди.

Елена Лису дагыда талай законла эмда правительству акла кючлерин тас этгенлерин, республиканы къырал борч политикасы неден къуаралганын тохташдырганларын да билдиргенди.

Къабарты-Малкъарда эм магъаналы эл тийрелени социал-экономика жаны бла айнтыу планларын жарашдырыугъа къараган ведомстволар аралы ишчи къауум къуаралганы юсюнен эл мюлк министр **Хасан Сижажев** билдиргенди. Къурулуш эмда ЖКХ министр **Алим Бербеков** а Къабарты-Малкъарда жашаганланы жашау журтла эмда коммунал жумушла бла жалчытыу бла байламлы къырал программагъа тюрлениуле кийириллигини юсюнден къысха айтханды.

Кенгешде дагыда адамлагъа медицина болушлукъ берюнуу, физкултураны эмда спортну айнтыуу, къыйын жашау болумгъа тыошген инсанланы онгурдуруу юсюнен айтхандыла, Солдатская эли сабий садина оборудование бериллигин да билдиргенди.

УБАШЛАНЫ Мурат.

Талпыныу

Иш кёллюлюк бла чемерлик

Огъары малкъарлы жаш Убашланы Хасан башчылык этген «Элитстрой» чекленген жууаплылыгы болган общество къруу бу элде окуна кеп къурулуш бардырады. Ёлге кирген жерде къаланы, алайда боллукъ эсгертмени къурулуш

бошалса, ол тийреге къуат салыргъа ушан турады. Къазакъланы Жюнос, Асанланы Хаджимурат, Кабард Карданов атлы орамлагъа асфальт салганла бу обществону къурулушчуларыдыла.

Саутуда къырылганлагъа ишленген мегитини арбазына гыйы ташланы тап салып, олтурурча шинтикле орнатып, ким да бюсорерча этгенле да бу жашладыла. Черек ауузунда элде 1942 жылда бир тюрлю хаталары болмай къырылганлагъа Туура Хаблада ишлене турган эсгертмеге алайтын ётген эс бёлмей къорыкъ туююлдю. Анда алыккъа къурулуш ишле бошалмагандыла. Сора Черек суу бла Мухолгъа ётген жерде жолну жангырта, жангы кепюрню да къулакъларына бетон къуа турадыла. Эскиден эки метр бийикликде боллукъ кепюрню эллиле ашыгып сакълыйдыла. Ол кепюр келир жыл июнда хайырлануугъа берилликди, ише чырмаула чыкъмасала.

Къурулуш участокну начальниги Акъболатланы Халик бла башында сагъынылган къурулушчула къыйын салган жерледе болуп чыкъдык. Жашланы хуна къалауда (гыйы ташдан), плитка салууда къол ызларына сукъланырчады. Тюз кеси юйлерине этгенча, бек ариу. Былай бир чурумларын да тапмадым.

Солдан оннга: Шофёр Гасыланы Илияс бла къурулуш участокну начальниги Акъболатланы Халик.

Экскаваторчу Бийнегерланы Ахмет.

Алай кесими бир оюмуу Халикге айтмай болмадым.

Мухол тёрше ёр жолну бек тап эте турадыла. Башындан жар оюлмазча, тубюне да алай бетон хунала этгенди. Энди ол Мухол сыртны тюзетип, алайгъа бир терекле орнатсала, бек ариу боллукъ эди. Башындан буруу этселе, тубюнден мал кираллык туююлдю. Ол кюнледе элни администрациясыны башчысы Чаналаны Муссагъа тубеялмай кетдим, ансы бу мураатымы анга да айтырыкъ эдим.

Элде туя терекле ёсдюргенле кеп, быллай жумушда бахчаларындан терекледен эллиле да юлюш чыгъарыр эдиле. Бу амалны Акъболат улу да жаратды, алай ол затла проектге кирмегинен да чертиди. «Элитстройну» керекли техникасы барды. Биогонлюкде элде къурулушлары бара турган объектде 20 адам ишлейди. Къурулушчула къруу Огъары Малкъарда ишлерин бардырмайдыла. Огъары Жемталадан Зарагъиге дери асфальт жол салгандыла. Нальчикде Зокаланы Валерий атлы 8-чи номерли мектепде ремонт этедиле. Сора шахарда бир нечча кеп къатлы юйге федерал программагъа кере тынгылы ремонт этгенди.

Аны бла чеклини къалмай, Убашланы Хасан бир эллилерине къурулуш материалла бла да болушады.

АБУ улу А.

ТУРИЗМ Шагъырейлендириу жолоучулукъ

Къабарты-Малкъарны Курортла эм туризм министерствосу къурап, бу кюнледе республикада Башкъорстанны, Ярославлны эм Тула областны туризм бла къорешен предпринимательлерине шагъырейлендириу жолоучулукъ къуаралганды.

Ведомствону жамаут бла байламлыкъла журютюу эм маркетинг жаны бла бёлюмюно башчысы Ольга Погребняк билдиргенге кере, къонаклагъа сейир жолоучулукъла къуараллыккъдыла. Ала юч ауузда боллукъдула, Минги тауну кёрлюкдюле, къонакбайлыкъ бла туризм объекте бла шагъырейлендирикдиле. «Бизни борчубуз жерибизни тарых эм маданият хазнасыны, ариу табийгъатыбызны юслеринден не къадаар кеп билдириую», – дегенди ол.

Ызы бла алагъа курортла эм туризм министрни орунбасары Асланби Шхагапсове бла тубешуу къуаралганды. Анда жолоучула республикабызны юсюнден оюмларын, къаллай жетишимле эм кемчиликле эслегенлерин айтхандыла. Аланы кёбюсю бери биринчи кере келгенди. Кёбюсюнде Дагъыстанны юсюнден билгенлерин черте, ала Шимал Кавказны бегирек таныргъа сыйгенлерин, информация турну чегинде ол къаллай бирге сейир, тамаша, кеп тюрлю болганын билдиргенди. Къабарты-Малкъар а Элбрусу, Нальчик шахары, гара суулары бла энчи жерни алганын да белгилегенди.

Предпринимательлени талайы Шимал Кавказны субъектлерине турист турла сатып башлагандыла, башхалары да аладан юлгю алыр умутлудула. Алай бла башда сагъынылган регионлада жашаганла бери солурга суююп келирлерине ышанырчады.

КУЛЧАЛАНЫ Зильфия.

Халкыбызны ахшы уланпары

Байсолтанланы Юсюню жашы Алимге Совет Союзу Жигити деген махтау аты берилген Алтын Жулдуз да берилген 23 октябрьде 81 жыл боллукду. Аны бла байламлы Мызыланы Таубийни очеркин басмалайбыз.

«Мен билгенме Байсолтан улу буйруккуну толтурлугун...»

Байсолтанланы Алим 1919 жылда Яникойда тууганды. 1934 жылда Нальчикде устазла хазырлаган училищеге киргенди. Анда окуй турганлай, 1935 жылда Нальчикде аэроклубха жюригенди. 1937 жылда уа Ейск шахарда аскер-тенгиз авиация училищеге октурга алынып, аны 1939 жылда бошоганды. 1941 жылда, урушну ал кызыу кюнлеринде, Алим Таллинни, Ханкону кёгюнде биринчи хауа сөрмөшлөгө киреди.

Малкыарны жигит жашы урушну ал кюнлеринден башлап, ёлпоу кеттинчи дери Ленинградны кёгюндө тургандай. Мен бир талай жыл мындан алга Алим бла бирге уруш этген Михаил Романенкога ула Василий Голубевха тюбеген эдим да, аланы эсгерилерине керө жазганма бу очеркин. 1941 жылда 7 августта душман, Таллиннге элтген жолланы кесип, Фин боғазыны тийресе чыгады. Хал кыйын болады. Кёкде фашист самолётла бла жерде душман аскерле бла кыаты кызауат барады...

19 августта лейтенант Васильев кесини звеносу бла болумну билдире учады. Порнадан Таллиннге элтген жолда аяк басар жер жок эди – душман не кюнчон да шахарны кыатына тийишдире эди: машина колонна, артиллерия бла танкала. Генерал Петрухин 71-чи эм 13-чю полканы истребительлерине ол колоннага, кече кырангысы тошгончо, бир эки-юч керө чабарга буюрады.

82 заманлага «Чайка» эм «И-16» самолётлага РС-82 деген реактив снарядла атыучу установка салынып эдиле. Ингир алага хауага чыгарча, сегиз самолёт хазыр болады. Полкун командири Романенко кесини кыауумун бек улуу фашист колоннаны юсюне элтеди. Кёкге кётюрлюрню алында Романенко: «Биринчи колоннаны баш жанындан урурга керекди, алай этсек, фашистлени жолларын сау кече узунна да кесерикбиз. Реактив снарядланы автомашинала, бронетранспортерла, артиллерияга айландырып, экишер, төртюшер атыгыз», – деген эди.

Истребительлени биринчи атакалары (юч жанындан ючюсю) фашистлени жол кёллоюклерин бир аз бузду, жыйрмадан артык снаряд атдырып, колоннаны баш жанын тютюн басды. Андан сора лётчикле, топладан, пулемётладан да атдыра, жолну беш километрини узунлугуна ётдоле. Жолну саулай от алды.

Таллиннге барган жол бегитилди, алай дагыда, фашистле артка кыйтаманча, Раллага барган жолду да кесерге керек эди. Самолётла ючюнчо керө учдула. Фашистле артка да, алга да баралмазча, жоллары кесилди. Алай ючюнчо хауа сөрмөштен сора юч самолёт жетишмеди... Самолётла кыонгандан сора, тамата инженер Николай Романенкога айтды: «Байсолтан улу бла Васильевни самолётлары алай элек болгандыла, ала кыал кыналгандыра окуна сейрди. Алим шасилерин бошлайламанлай, самолётну фюзеляжына жатырғанды. Самолёт жанып башлаганында, бензин

орун атыларыны аллында Алим кюнчен секирип тунгенди. Васильевни самолётун, онг болса, ремонт этерге юреширкибиз. Ючюнчо лётчик – Шашицкий а алыкыа кыйтамангады».

Романенко, бир кесек тынгылагандан сора: «Лётчиклерибиз болса да, учарга самолётларыбыз жоккун орунундадыла. Ол юч самолётдан бирин жыйрга юреширгиз. Ол бизге бусагата неден да багъалды», – дейди.

Николаев, самолётланы кыалган-кыулганлары болган жерде айлангып, тинтип, тамата техник Фёдоровну чакырып, ол жыйыкыладан Байсолтан улуна самолёт хазырларга, жыйышдырырга керек болганын айтды. Юч кюнню бла кечени юрешир, Фёдоров, аны механиги бла эки моторист, Алим да алага кыошулуп, самолётну кыйдыла. Аны энди сынарга керек эди. Алим, аны кеси сынарга ыразы болуп, кёкге кётюрлюдө. Жерден кыараганла, самолётну сол кыанаты энише тошгенин эсеп, кыйгыгыга калдыла. Алай Алим, усталгызы, кюнчю-кыаруу да болган лётчик, самолётну кюркыуусуз кюндрду. Самолётну жангдан чачып кыарадыла... Ол самолёт бла Алим андан сора Ханко жарым айрыкамда, Ладогада да уруш этгенди.

Ленинград болушлук излей эди. 30 майда Кобона-Карельский порта бир кыаум кеме, Ленинградха атлана, жоюкене тура эдиле. Кемеле жолга чыгарыны алында Осиповиче аскер-тенгиз базабызын башында фашистлени тасхагы самолётлары кёрюндюле. Штабдан хазырлыкка турурга буйрук келди. Тогуз сагат кырк беш минутта радиолокация станцияда Шлиссельбургдан энишгерекде бир неча самолёт учканларын билдирди.

«И-16» самолётла бир кыаум болуп – лётчикле Суфоркин, Дмитриев, Рогачёв, Стрельников, Бедукадзе, алларында Цокалаев, кёкге кётюрлюдюле. Экинчи кыаум – лётчикле Кожанов, Байсолтан улу, Кузнецов, Петров, Кравцов, Куликов, Захаров, алларында – Голубев.

Полкун командири, фашистле улуу кыаум болуп келгенлерин билгенде, дагыда бир эскадрильясына хауага кётюрлюрге буйрук берди. Ол эскадрильяны таматасы Васильев эди, лётчикле – Лагутин, Филатов, Творогов, Дмитриев, Кириллов, Литвиено, Пушкин.

Фашист бомбардировщикле бла истребительле төрт жанындан да кыаум-кыаум болуп келе эдиле. Аланы кючлери беш кереге кеп эди. Голубев Васильевге бла Цокалаевха сөрмөш барлык жерни башында 2500 метр бийикликте турурга буюрду. «Юнкерслени» бла «Хейнкеллени» урурга алай тап эди.

Голубевни кыауму хауа урушну биринчи минутларында окуна юч «юнкерсени» бла бир «мессершмитни» агызды. Фашист самолётла артка бурулдула. Андан сора ала кете-келе турдула, хар келгенлери сайын бир-эки самолётларын тас эте.

Сөрмөшни кырккынчы минутунда, окъ, бензин да бошалганды, Кобонаны башында 3500 метр бийикликте фашист самолётланы жангы кыауму кёрюндю. Быладан минг метр энишгедө турган 1-чи бла 2-чи эскадрильяны самолётларыны бу сөрмөшгө кыатыштыр онлары жок эди. Ол заманда 3-чю эскадрильяны лётчиклери, фашистле бла бир бийикликте болгандыра себепли, сөрмөшгө чыкдыла. Голубев («мессерледен») аны Кузнецов кыоруулай эди) алты самолётун «хейнкеллени» тогузусуна бурду. Алайда бир бомбардировщик, кюйюп, кыара тютюн ыз кыоя, энише кетди. Дагыда «хейнкелледен» бири кюйдю, экиси уа артка бурулдула. Кыалган төртюсю бомбаланы кыайры болса кыя эдиле. Ол сөрмөшдө бизни лётчикле душманын онбир самолётун жок эдиле.

Билмей турганлай келип урурга умут этип, «Ю-87» эмда «МЕ-109» самолётладан төрт кыаум болуп, фронтну ал ызындан ётгенлерин билдирди. Голубев аланы алларына сегиз самолёт бла чыгады. Алай лётчикледен ючюсю кыарангыда бир заманда да уруш этмегенлери себепли, аланы артка кыайтарды. Голубев бла төртеулен кыаладыла: эскадрильяны командири экинчиси Байсолтанланы Алим, комиссар Пётр Кожанов, эвено башчы Евгений Цыганов эм Владимир Петров.

Ала биле эдиле «юнкерслени» асламысы, алларында барганна кыарап, бомбаланы алай атханларын. Биринчи аллындагы атарга керек эди. «Ю-87» самолётланы юч кыауму бир жанындан, аладан бир жыйгирекде уа «МЕ-109» истребительлени бир неча кыауму келе эдиле. Бек аллындагы Голубев кеси кыолга алды, башка эки кыаумуны аллындагыла уа Байсолтанланы Алим бла Петров, Кожанов бла Цыганов чапдыла. Такыйкыаны ичинде душманын алда келген самолётлары жандыла. Бизникиле дагыда эки самолётну агыздыла. Бирин – Голубев, бирин а – Байсолтан улу.

...Н. деген жарым айрыкамга болушлук керек эди. Полкун командири, терезеден кыарай, сагыш этеди: быллай хауа болумда учарга жарамас. Болса да, ол Алмини чакырды.

- Байсолтан улу, сиз быллай хауа болумда учарга баязынамсыз?

- Хау.

- Эсигизде болсун, – дейди командир, – хауа болумла аламант тоюндюле. Сен а боғазыны башында учарыкыса, биргенге да алты истребитель боллукду.

Алим, кёкге кётюрлюп, туманда «тас болады». Аны ызындан негерлери учадыла. Алай, боғазыны башына жетгенлей, артка кыайтырга тошеди. Алмини машинасыны мотору тап ишлемейди. Самолётун алышындырып, жангдан учады. Командир сувязистени кыатларындан бир такыйкыага да кетмейди. Скальайды. Заман а алай акырын барады. Ма, билдириу келди. Алим бла аны негерлери кыйгысыз жарым айрыкамга кыонгандыла. Командир кыуанады: «Керисиз да! Мен биле эдим Байсолтан улу буйруккуну толтурлугун...»

Сююу

Эллилени кыайгылары кёрю

жашауда бардырырга умутлу жаш адамла да аслам эдиле.

Республикага келген кыонакылары барысына да жарык тюбегенди. Нальчикде табийгатыны ариулуугу бла шагърейлендирип, мында кыаллай амалла болганын, не торлю проектлени бардырырга тийишисин да айтхандыла. Ызы бла Кыабарты Малкыар кыарал аграр университетде тюбөшюнню ачылыуна чакыргандыла.

- Багыалы кыонакыла, Шимал Кавказын элдеринде жашауга улуу эс буруу бу проектни баш муратды. Жаш адамла урунуп, аяк тиреп, эл молкде жетишимлеге жетерча амалла кыарарга керекбиз. Форумга Чечен, Дагъыстан, Ингуш, Кыарачай-Черкес, Шимал

Осетия-Алания республикаладан эм Ставрополь крайдан да кеп жаш адам келгенине ырызлыгымы айтама. Мындан ары да бир болуп, тутхан ишибизни бардырыбыз деп шышанама, – дегенди КымР-де эл жаш тёлону Россей биригуиюно башчысы Эльдар Шонтуков.

Жаш адамлага кеслерини оюмларын билдириу мурат бла тюбөшюге бу жаны бла жетишимли абаданла да аслам кыошулгандыла, дагыда кеп белгили инсанла, кыулукчула да.

КымР-де эл жаш тёлону Россей биригуиюно башчысы Эльдар Шонтуков.

Жаш адамлага кеслерини оюмларын билдириу мурат бла тюбөшюге бу жаны бла жетишимли абаданла да аслам кыошулгандыла, дагыда кеп белгили инсанла, кыулукчула да. КымР-де эл жаш тёлону Россей биригуиюно башчысы Эльдар Шонтуков.

Осетия-Алания республикаладан эм Ставрополь крайдан да кеп жаш адам келгенине ырызлыгымы айтама. Мындан ары да бир болуп, тутхан ишибизни бардырыбыз деп шышанама, – дегенди КымР-де эл жаш тёлону Россей биригуиюно башчысы Эльдар Шонтуков.

Жаш адамлага кеслерини оюмларын билдириу мурат бла тюбөшюге бу жаны бла жетишимли абаданла да аслам кыошулгандыла, дагыда кеп белгили инсанла, кыулукчула да. КымР-де эл жаш тёлону Россей биригуиюно башчысы Эльдар Шонтуков.

Жаш адамлага кеслерини оюмларын билдириу мурат бла тюбөшюге бу жаны бла жетишимли абаданла да аслам кыошулгандыла, дагыда кеп белгили инсанла, кыулукчула да. КымР-де эл жаш тёлону Россей биригуиюно башчысы Эльдар Шонтуков.

ТЕМУККУЛАНЫ АМИНА.

Бу кюнлөдө Кыабарты-Малкыар Республиканы Жаш тёлону ишлери жаны бла министерствосуну эм Россейни элде жаш тёлосуну биригуиюно болушлугу бла КымР-де эл жаш тёлону Шимал Кавказ «Команда 5642» деген форуму болганды. Аны баш мураты элде жашауурун жаш адамлага себеплик этерге, аланы тутхан ишлери айнытырча амалла кыурауу. Програмага семинарла, регионла бла билрешип этген оюнула киргендиле эм анда Росмолодъжуну грант эришүүлери кыошулурга кереклиси белгиленгенди.

Форумга Шимал Кавказын регионларындан жюзден аслам адам кыатышханды. Аланы санында жаш биригуилени келечилери, коммерциялы болмаган биригуиле, билим берген организацияланы келечилери эмда проектлени

Адам эм къагъар

Сейр къадарлары болган адамланы юслеринден айта, жаза, билдире туробыз. Аллаайларыбыз а бизде кёпдюле. Малчылары болдыла, сабанчылары огъесе алимлери, кырал къулдукчылары – аладыла халкыбызны атын иги бла айтдырганла, келир тёлуге юлго болганла.

Бу халларыбызда аллай бир адамны юсюнден айтырыкъбыз. Ол эм мамыр усталыкны иеси устаз Атмырзаланы Роза Кадырбековнады. Кёп жылланы Кёнделени орта школунда сабийлени ингилиз тилден оқытханды.

Кёнделенчиле аны бек иги танылдыла. Ол оқытхан жашла, къызла бюгюнлюкте алпала, ыннала болуп турадыла. Роза Кадырбековнаны унутмагъандыла, хар заманда атын хурмет бла эсгередила.

Устазы жашау жолуну юсюнден айтханда, ол кёчгюнчюлюкню кезиунде 1949 жылда Кыргызыстанда туугъанды. Анасы Алымланы Зекени къызы Фатиматды. Атасы уа узбекли жашды – Мурзаланы Кадырбек.

Ол уллу Ата журт уруша да къатышханды. Андан къайтып келгенден сора «Совет Кыргызыстан» газетде ишлеп тургъанды. Беш тилни билгенди: узбек, къыргызы, таджик, фарси, орус. Ол тилдеде республиканы газеттеринде, журналларында халпарларын, статьяларын басмалап тургъанды. Артада «Совет Кыргызыстан» газетни баш редактору болуп тургъанды. Иште болдургъан жетишимлери ючюн анга «Кыргызыстанны искусстволарыны сыйлы къулдукчысу» деген ат берилген эди.

Кадырбек урушдан къайтхандан сора, юй-журт къайгыдан кутулуп, юйорлю болурга сагыш этгенди. Ол кезиуледе жаш ары кёчюрюлген таулула бла да шагырей болады. «Была кимледи, не миллетди, къаллай адамладыла?» - деп, кимге сора да, ала барысы да таулуланы махтап тургъандыла. «Таулуланы юслеринден билдирге сюе эсенг, Мухаммат деп бир жашлары барды, шофёр болуп ишлейди, аны бла шагырей бол», - дейди. Сора Кадырбек жашны юйоне барып, аны бла танышды. Ол заманда Фатиматны да кереди. Кызы а район газетде ишлей эди. Эжиси да халпарлашып, бир турлерин жаратадыла. Кёнге да соза турмай, ала юйор къурайдыла.

Къайда болса да, туугъан элин унутмайды

Быланы жашлары, къызлары да болады. Жашны аты – Салих, къыз а биз халпарын айтырыкъ Розады. Сабийле болгандан сора Фатимат ишни къояды. Битеу жашауун баш иесине, сабийлеге къарарга бурады.

Жылла бара, сабийле да ёседиле. Салих бла Роза бийик билим аладыла. Роза 1973 жылда Пединститутну тыш къыралла тилле бёлюмон тауусады. Ол заманга Роза онбеш тилни биле эди, ол санда ингилиз, немис эм ференк тиллени.

Окъууну бошагъанлай, Кёнделенге келеди. Къарт анасы Мырзаланы Даринаны биргесине турады, школда ингилиз тилден окутады.

Роза Кадырбековна онтёрт жыл ишлегенди Кёнделени мектебинде устаз болуп. «Кесим оқытхан къызланы, жашланы барысыны да атларын, тукъум-

ларын, аталарын, аналарын да билеме, унутмагъанма, бюгюнлюкте да эсимде тутам, кёбюсю бла байламлык да журютеме», - дейди устаз. Ала да сыйген усталарын унутмагъандыла, дайым сёлесе, халпарын биле турадыла.

Къадар дегенинг сейр затды. Сени умутунг бир болуп тургъанлай, ол да кесича башха тюрлю оную этип къояды, кесине бойсунурады. Ахшы муратла уа къадыла, къайтмайдыла ызларына, жомакъладача, тошледеча кетедиле, эсгериледе айтыла, кеслерине тансыкъ эте турадыла.

Тамата жашы дунясын алышындыргъандан сора, Роза кичи жашы Азиз бла узакъ жолга тебирейди. Европаны къыралларында: Германияда, Англияда, Францияда болады. Ол къыраллада жашагъан миллетлени тиллерин билгени себелли, аш этген жерлеге барып, локъумла, бёрекле биширип, баш кё-

чиндирип турду. Ахырында Испанияда Андалусия шахарда тохтады.

Европаны къыралларындан Испанияны нек сайлагъанса дегенимде: «Мен тургъан жерде муслиманла, башха динлени журютегенле да бардыла. Ол санда тюрлю-тюрлю миллетлени келечилери да. Аланы араларында хал бек игиди. Бир бирге къажу адам жокъду. Абери сорсанг, сёз ючюн, бир орамны къайда болганын, аны къатына элтип, кёргюзтүп кетедиле. Тышындан келгенинг билсе, кеслерини юйлерин кёргюзтедиле, керекиннг болса, келип къал деп. Кылайсызлагъа уа бек иги боладыла. Килисаларында келтирип, ашазыкъ, кийим, жашар жерле, тапчанла бердиле», - дейди Роза Кадырбековна.

Аны сейр эси барды. Бир кёргенин, Эшитгенин унутмайды. Аны ючюн болур къайсы тилге да женгил юйренгени. Бюгюнлюкте ол битеу тюрк тиллени биледи, андан сора да, ингилиз, ференк, немис, арап, эрмен, горжо, чыган тиллени. Арт кезиуде уа къытайча юйренеди.

Быллай бир тилни къалай билалгъанса, анга не зат себеллик, болушлук этгенди, деп сорама ушакъ нёгериме. «Алгъа кёл салырга керекди, андан сора уа кюн сайын бир къауум сёзно билип турурга. Дагында ол тилде назму айтсанг, жырласанг да, бек игиди. Бек биринчиден а, сёлешип турурга керекди», - деп жууаплагъанды ушакъ нёгерим.

Роза Кадырбековна бла төбешген кезиунюзде аны биргесине оқыучусу Жеттеланы Хусейин да келген эди, эм сыйген устазымы мында болган халпарын эшитгенме деп. Сени багъаласала, эсте тутуп, хурмет берсе, къайда, къайсы жерледе болсанг да, андан уллу насып къайда?!

ОСМАНЛАНЫ ХЫСА. СУРАТДА: Роза Жеттеланы Хусейин бла.

Хурметлеу

Сукъланырча, юлгюге да алырча

Тау этекледе жашау къыйын болса да, таулуланы журеклери алагъа тартадыла. Мен халпарын айтырыкъ Айшаланы Къубадийни жашы Мурат бла аны юй бийеси Хочуланы Къалмукъа чынты таулула эдиле. Ала узакъ тау эли - Къара-Сууну - халпары-къанлары бла сыйюп, анда уллу юйор да ёсдюргендиле.

Айшаланы Мурат бла Къалмукъа.

Айшалары, Хочулары да кёчгюнчюлюкге дери акъылман Къазимни элинде – Шыкъыда – жашагъандыла. Хочуланы Калмукъа школ жылларында аны назмуларына тынгыларга бек сыйгенди, кёбюсюн кёлден билгенди. Алай бла таулу къыз гитчелигинден да тереин билим алыргъа мурат этгенди, анга итингенди. Алай къадар анга жаланда алты классны бошарга буоргъанды. Кёчгюнчюлюкню къара кюнлери аны жашауун мутхуз этер, азап чекдирип ючюн да къалмагъандыла. Болсада бек къыйын кюнлеринде да Къалмукъа Къазимни назмуларын окурга заман тапханды, ала анга жашауунда болушлукъ эте, таанчакъ болгъанлай да тургъандыла.

Ол кюнлени таулу ана кёл кере эсгеричу эди: «Ачлыкъ, жалангачлыкъ къысхан заманда, баям, адамланы бир бирлерине жан аурутуу, халаллыклары, жууукъ кёллю болгъанлары болушхандыла. къыйынлыкъланы хорларга. Ала къонакъ келмесе ырыслагъандыла, ач, суусап жолучугъа мангыллай жарыктыкъ бла төбегендиле. Къоншуда сабийлени эркедете, аланы аш къангаларына олтуртхандыла, ханча, бийча кёрюп сыйлагъандыла...».

Кёчгюнчюлюкге дери, артада, туугъан жерге къайтханда да, Айшаланы бла Хочуланы юйорлери къоншуда жашагъандыла. Жаш да, къыз да бир совхозда ишлегендиле. Ала, бир бирлерин жаратып, къадарларын бир этгендиле. Бирге алтымыш алты жыл жашагъандыла. Жашауларыны ахыр кюнлерине дери да ала бир бирге кёзюнг къара болсун деп сөөлемгендиле. Хар заманда юйорню ариу адетлери, намысы юлгюге айтылганды. Къара-Суу элде бу толу юйорге кёлле сукълангандыла. Анга сейр этерча да тойюлдо: ата бла ана юк жаш бла беш къыз ёсдюргендиле, аланы хар бирин агъысы юсюне салгъандыла, билим алдыргъандыла, адеп-къылыкыга юйретгендиле, юйдегиле да этгендиле. Аладан туугъанланы жетишимлерине да къууангандыла.

Юйор тамата кёчгюнчюлюкден къайтхандан сора, Мечиланы Къазимни атын журютеген, ызы бла Аттоланы Салих атлы («Коммунизмге жол») колхозда малчылыкны айнытуугъа уллу къыйын салгъанладан бири болгъанды. Колхозга ишле уа ол онтёрт жылдында чыккъанды. Алгъа сабанлагъа суу сугъарып тургъанды. Экеуленни орунунда ишлегенди. Он

жылында атасы ёлюп, юйорде жангыз эр киши болуп да ол къалганды. Юч эгечине бла анасына биликки этгенди. Муратны иш кёллюлюгю, жигерлиги ючюн аны «Сыйлыкыны Белгиси» орден эмда «Жигер урунганы ючюн» майдал бла да сауғалагъандыла, тюрлю-тюрлю грамотала бла да белгилегендиле. Ол урунууну ветераны эди.

Атаны бла аныны бек уллу жетишимлери, саубалары уа сабийлери эдиле. Аланы барысыны да бийик педагогика билимлери барды. Тамата жашлары Мурадип бусагъатда пенсиядады, туудукъларын ёсдюредди. Мухадип кёп жылланы Къара-Сууда мектепте директорлукъ этип тургъанды. Аны жашы Къазим Нальчикде «Кюн шахар» академияда математикадан окутады,

ол билим берген кёл жашла бла къызла математиканы сайлап, жашауларын андан ары аны бла байламлы этедиле.

Эдуард да билим беруиде кёл ишлегенди. Фазиканы урунуу стажы къыркъ беш жылдан иги да атлагъанды, бусагъатда пенсиядады. Раиса да элде химиядан бла биологиядан окутады. Баш иеси Жаболаны Жабраил бла сабийле ёсдюредди. Аланы тамата жашлары Жамал Къабарты-Малкаф къырал университетде математика факультетде устазды эмда деканын орунбасарыды. Аны кичиси Камал КъМКЪУ-ну ингилиз бёлюмон бошоп, аскерде къуллукъ этип, тамата лейтенант чында къайтханды. Бусагъатда Ич ишле министрствода тамата эксперт-криминалисту.

Мариям пенсиядады, Асият элде мек-

тепни ашханасында аш-суу этеди, Маржан да мектепде ишлегенди. Ол баш иеси Ёмезланы Къубадий бла жети сабий ёсдюргенди, туудукъларына къууана жашайды.

Муратны бла Къалмукъаны туудукъларыны бир къаууму Москвада тутхан жумушларын жетишимли бардырадыла. Сёз ючюн, Зульфийа университетни биология факультетин тауусуп, бусагъатда ара шахарда лабораториядан биринде ишлейди. Зарема уа КъМКЪУ-ну ингилиз тил бёлюмон бошагъанды. Ич ишле ортада къуллукъ этеди.

Туугъанла, туудукъла да ата юйлерине терк-терк келиучюле. Ала келсе, Муратны бла Къалмукъаны тёлпелери ючюн жарычу эди. Бюгюнлюкте ол жылыну юйорню кичи жашы Эдуард сакълыйды. Насыпха, келине, киеуле да къыйнларына тийишли асыллы, иш кёллю адамла болуп тошгендиле да, юйорню эрттенде келген жашау журеклары – халаллыкъ, комартылыкъ, кеси къыйыны бла баш кечиндирюу – сакъландыла. Анга абаданла ёсоп келген тёлюно да тошгондоре бардыла.

Къартла дуняларын алышхан эселе да, ала салгъан ариу ызын андан ары кырдык басмай турады, от жагъларыны жылыу да къурумайды.

ХОЛАЛЛАНЫ Марзият.

Эр киши жашауунда юй ишлерге, терек салырга эзда жаш ёсдорюрге борчулду деп, халкыда алай айтылады. Борис Хамитович ол борчун артыгы бла окыуна толтурганды: она бла саналган журтла ишлегенди, көп терек салганды эзда сегиз сабий ёсдоргенди – төрт жашны эм аллай бир да кызыны. Ол окутхан студентлени санап саны болмаганын а айтмай окуна кыыйык. Аны бла бирге Борис Хамитович беш тилни билгенди, 20-сында уа сөлөшгенди, дунияны тогуз кырыалында ишлеп, кыруу Кыргызстанда угбай, тыш кыраллада да намыс-сыйгы тийишли болганды.

Болсада ол жетишимлени тарыхы теренден келеди, Шимал Кавказын тау этеклеринден башланады. Ол Къарачай-Черкесни Элбрусун этегинде орналган узак тау илинде – Уч-Къуладна – тууганды, алай сабийлиги уа Ата журтундан узакыда ётгенди. Халкы Орта Азияга көчюрюлгенде, анга эки ай да толмаган эди. «Анама бюгон-бюгече да кыр болайым деп турама, эркилик берилмегенине къарамай, ёл-тюрюле деп да къоркъмай, юйрюн Къазахстанны кыбыла жанындан Кыргызстанга алып кетени ючюн. Бизни жууукларыбыз, хапарга кёре, ма ары тюшгендиле», - деп эсгергенди Борис Хамитович.

Юйюр Кагановичевский (шёндо Сокулук) районга тюшгенди. Борис школу да анда бошаганды. Ызы бла уа Фрунзен политтехника институтуна киргенди. «Анда мен

Кыргызстанны алгынныг президентни Аскар Акаев бла бирге окугъанма. Бир жол мени декан чакырып, ай-ырмагы окугъанланы ара вузлагъа иебиз, дегенди. Акаевни – Ленинградха, мени уа Москвага, Бауманкага. Мен а саусуз анамы кыюп кетал-

сора экономика факультетге кёчеди, анда да тамата преподавательден башлап проректорну кыулугуна да кётюрюледи. Арта уа Спецфакультетни деканына салында. Спецфакультет деб а юристлени хазырагъан бёлюмге айтхандыла. Бюгонлюкде ол

анда 4 минген аслам адам окуйду. Аны тюрлю-тюрлю шахарлада беш колледжини, бийик профессионал билим берген факультетлерини филиаллары да бардыла, иги кесек окуу юйно мекамы да ишленгенди. Студентлеге деп поликлиника да ачылганды.

турурга керекди: тар кёпюрте тиширууга тюбединг эсенг, терен черекге кетерик болсанг да, анга жол бермей кыйма. Игилик этерге арымагъыз!», - деген эди Борис Хамитович интервьюлардан биринде.

Аны юсонден хапарыбыз атолу болук болмаз, аны илмуда жетишимлерин сагынынасак. Ол 29 монографияны бла окутуу пособияны авторду, 150-ден аслам илму статьясы басмаланганды. США-да, Францияда, Японияда, Италияда, Испанияда, Чехияда, Польшада, Иранда, Германияда, Таиландда бардырылган илму конференцияда сөлөшгенди, көп белгили вузда лекцияла окугъанды.

1998 жылда Кубаланы Борисни аты Дуня энциклопедияны «Атлары айтылган оночула» деген бёлюмюне киргенди. Ол жыл окуна АБШ аны Жылны адамына санаганды эзда сурагы Нью-Йоркда Стелада ишленгенди. 2001 жылда уа Америкалы институт алимини атын «Кто есть кто: достижения XX века» деген биографиялы справочникге жазганды. Ол жыл дагыда Борис Хамитович, рынок экономикада айтхылы тинтиулери ючюн Нобель сауганы лаурети, В.Леонтьев атлы Алтын майдал бла саугаланганды.

Алимини адабият жаны бла да хунери уллуду – ол кеси жазган хапарладан бла назмуладан бир неча китап чыгарганды. Борис Хамитовични битеу жашауу ётюрлюкюне, чыдамлыкны бла иш кёллюкюне юлгөсүдө.

ЮСЮПЛАНЫ Галина
хазырагъанды.

Эсгерип

Игилик этерге арымау аны жашау жоругу эди

Тюрк дуняда аты айтылган алим, экономика илмуланы доктору, Кыргыз Республиканы билим бериуюню сыйлы кыулукчусу, Билим бериуде шёндоюлю информация технологияланы институтуну ректору Кубаланы Хамитни жашы Борис көп болмай 79 жылында ауушханды.

магъанма. Аны ючюн бир кере да сокуранмагъанма. Мени бир мурагым болганды – көп тиллени билдирге. Мен анга итингенме, экинчи жыл Кыргыстанны кырал университетине тыш кыраллы тиллени бёлюмюне киргенме», - деп эсгергенди Борис Хамитович.

Вузну бошагандан сора аны англиз тилни кафедрасында кыойгандыла ишлерге. Көп да бармай а кафедраны таматасына саладыла, ызы бла деканы орунбасары, арта декан да, проректор да болады. Ишлеп турганлай, Халкы мюлкю Пеханов атлы институтуна да киреди. Андан

Юридический академияды.

Бу окуу юйге да чакыргандыла Борис Хамитовични биринчи проректору бол деп, алай ол унамаганды. Көп сагыш этип, кесини махкөмесин кыурагъа тау-келленгенди. Билим бериуде шёндою информация технологияланы институту ма алай бла жаратылганды. Ол 2003 жылда ачылганды. Аны ишин кыруу жерде башларга тюшгенди. Алай бюгонлюкде ИСИТО хар не бла да тынгылы жалчытылынган, кюч ала барган окуу юйду. Орта Азияда «Кубаевский институтча» белгилиди. Бюгонлюкде

Вузну ал кыабургасында «Игилик этерге арымагъыз!» деп, алай жазылыпды. «Табийгатын саклагъыз», «Билимдеди бизни кючюбюз», башха чакырыу сөзлени да жазарга болук эди, алай мен ма ол айтымны сайлагъанма, нек дегенде ахшылык бюгонлюкде бизге жетишмейди. Тамата тёлю «биз» деген кезиуде тууганды эзда жашаганды. Шёндо уа «мен» деген заманды. Биз аз-аздан Западны аруу адетлерине кышулурубоз, деп турганбыз, бизни уа элтип запад канализацияга атхандыла. Быллай болумлада жаш тёлуге бу жорукну эсгертип

Бизге жазадыла

Аланы жашлык бла Ата журтха сыймеклик элтгендиле алгъа

Тырынаузда жашаган Жаппулан Лейля бу кунде редакцияга жиберген письмосунда былай жазганды: «Юйюбюзде эртте чыккан газетледен кесилип алынган статьяла, аруу хат бла жазылган дефтерле, тюрлю-тюрлю документле да сакланадыла. «Атабыз нек сакъла болур эди быланы?» - деп, бир жол алып кырайма да, көп сейир шартла, статьяла да кереме. Бир газет статьяга уа энци эс бурганма, жарсыуга, ким жазганы белгисизди.

Анда 80 жыл мындан алга болган ишни юсонден айтылады. Аны жангыдан басмаларыгызыны тилейме. Нек дегенде, мен оюм этгенден, аны окуп, бусагъатдагы жаш тёлү узак замандагы оналты-онсегизжилык жашла бла кызыла кыаллайла болганларын билдикдиле. Ала уа, керти да, Ата журтларын, тууган жерлерин ачык жюрекден сыйген чынты патриотла эдиле. Аланы араларында мени аппам Жаппулан Исмайыл да болганы бла ёхтемленеме.

Ол аты айтылган кыаячы болганды. Минги тауга көп кере ёрлегенди, ары көплени да ашырып барганды. Аны таныганла кыоркъа билмеген жаш болганды деп атычуудула. Совет властыны биринчи жылларында көп жашла бла кызыла комсомолга, партияга кире эдиле. Мени аппам да аланы араларында болганды. Жаш адамланы Минги тауны төппесине чыгарга ашырырга керек болганды да, биринчи анга айтхандыла. Ала, барысы да жаш адамла, кюнюн халына, жолну кыйынлыгына да къарамай, алга баргандыла.»

«1936 жылда комсомолну Элбрус райкому ВЛКСМ-ни 10-чу съездине атап, Европаны бек бийик тауны төппесине чыгарга оноу этеди. Ол мурагт комсомолуладан бла мектепде окугъан жаш адамладан ктуралган кыаум жыйырма кюнюн ичинде сынаулу альпинистле бла юйрениуле бардырадыла. 25 мартны эрттенингинде отуз юч жаш адам, аланы санында жети кыз да, тауга төбөйрди. Ол жолочулукну юсонден «Социалист Кыбарты-Малкър» газетни 28 мартда чыккан номеринде былай жазыла эди: «Жыйырма бешинчи мартда

комсомолчула, ала уа комсоргла, районну комсомол комитетлерини секретарлары, ВЛКСМ-ни Элбрус район бюросуну келечилери эдиле, тауны айрысына жетгендиле. Былайда ала кыаумлага юлешингендиле. Биринчиси ОСАВИАХИМ-ни район бёлюмюню башчысы Кудайланы Оюсуну башчылыгында тауны кюнбатыш, башха кыаум а Байдаланы Асланы башчылыгында кюнчыгыш төппеге атланадыла.

Кыалган комсомолчула уа тауны айрысында тохтагандыла. Алай ала, андан ары ёрлеп барганланы сакъламай, бир ауук замандан энишге айлангандыла. Сегиз комсомолчу, бир бирлерин баула бла байлап, энишге – «Пастуховну ышыгы» таба төбөйрди. Жашладан бири, аягы учхалап, барын да энишге тартады. Ол кезиуде сынаулу альпинист, тауга чыккъанланы дайым да ашырып турган Жаппулан Исмайыл учхалап барганланы тохтатырга кюрешеди, алай болалмайды, аны ташла жыгъадыла, ол алайда ёледи.

Бу кыаугалы ишни юсонден хапар келгенлей, областыны альпинист клубу кутхаруу ишле кырайды. Жаппулан Исмайылны, Курданланы Абдуллаханы, Таймазланы Хасаны, Хусейналаны Рахматны ёлгенлери, төртеуленни уа: Ёзденланы Айшатны, Геккиланы

Аминатны, Журтубайланы Зулейханы бла Геккиланы Шамилни жаралы болганлары ачыкланады.

Бу иш бла байламлы битеу республикада да бушуну кюню тохташдырылган эди. «Эски кругозорну» таласында ёлген комсомолчуланы атлары эм ёлген кюнлери жазылган эсгертме таш орнатылганды. Халкыда аны юсонден зтирген кюй Баханда шёндоюгө дери да сакланганды.»

Жарсыуга, Кыбарты-Малкърны архивлеринде неда газетледе ол экспедицияда болган отуз юч адамны атлары табылгандыла. Алай ёрлеуге кыатышхан Теммоланы Юсюпню, Журтубайланы Зулейханы, Отарланы Рабигъаны, Батчаланы Юсюпню болушлуклары бла 32 комсомолчуну аты тохташдырылганды. Алай бла Бабаланы Кёккёз, Жаппулан Наны (жол уста), Залийханланы Хызыр, Кудайланы Оюс, Макутланы Юсюп, Макуколаны Мурат, Теммоланы Юсюп Элбрусун кюнбатыш жанына чыккъан кыаумга киргендиле.

Алчагырланы Исмайыл, Байдаланы Аслан (жол уста), Байдаланы Камал, Батчаланы Аубекир, Кыартлыкъланы Билял, Сотталаны Махмут, Тилланы Ахия кюнчыгыш төппеге чыккъандыла. Минги тауны айрысына жетгенле уа быладыла: Борчаланы Кёккёз, Геккиланы Шамил, Геккиланы Аминат, Гуданаланы Сейжан, Жаппулан Исмайыл (жол уста), Журтубайланы Алий, Журтубайланы Зулейха, Залийханланы Магомет, Курданланы Абдуллах, Отарланы Рабига, Таймазланы Хасан, Ёзденланы Ачах, Ёзденланы Айшат, Хусейналаны Рахмат, Ёзденланы Абат.

Ёрлеуге дагыда коммунист партияны Элбрус райкомуну секретары Михаил Скребцов бла ВЛКСМ-ни АК-сыны инструктору Валя (аны тукмуу белгисиз кыалганды) кыатышхандыла. Тауга чыккъан кезиуде, аланы экисини да саулыклары осалга айлангы, Батчаланы Магометни болушлугу бла артка кыайхан эдиле.

Бу биз башында сагынган адамладан кёбюсю сау туйюлди. Узак 36-чы жылда ала оналты-онсегизжилык жаш адамла эдиле. Уруш башланганда, аладан кёбюсю Улуу Ата журт урушка кетгендиле. Макуколаны Мурат (1943 жылда жоюлганды), Балаланы Кёккёз, Батчаланы Аубекир, Борчаланы Кёккёз, Залийханланы Магомет, Залийханланы Хызыр, Кудайланы Оюс, Макутланы Юсюп, Теммоланы Юсюп урушда жигитликлери ючюн даражалы орденле эм майдалла бла саугалангандыла.»

ХОЛАЛАНЫ Марзият
хазырагъанды.

КЮЗАРТЫ

Хапар

Айланады эшикте кюз арты, неге эсе да ышара, неге эсе да кыаш тые. Ол ышарса, дуня алтын, кызылсуу нюрден толады. Мудах болса уа, аны туманы, суу боюнундан кетюрюле келип, босагъанга жатады, мылы жиямуклары анда-мында ёсомлеге тагыла. Алай а, кюн кёзю кёрюнгенлей, чачылады туман, кыруйдула аны кёз жашлары.

Кыошум бичен келтиргенди уллу машина бла. Малы кёндю Ахматны, тынчлыгы уа жокду. Алай ол сойюп кюрешеди мал бла. «Алай болмаса, тепмей турсам, санларымдан да тохтар эдим», — деучюдо ол, жарык ышара.

Чыпын жиплеге тьерге аз кыалып, аланы да кыалтырата, кирирге кюрешеди аны тар арбазына уллу машина. Болалмай, кюншусуна кыбагыын ачып, алай бла бир кесекке бурулады, халжаргъа жууук жетер ючюн. Сора кюншусу Хаждаут да чыгъады, сенегин алып. Машинадан жерге атылган бичени гебен угъай, антау этип чыгъадыла кюншула. Сора олтурадыла, Мариям этген хычинле бла сыйлана, кыалын айрандан толу аякыладан кезиу-кезиу уртай. Ингир алада уа, кюнлюм бетден четеге кыарай, солюй, ушахъ этерикдиле ала, эрттеги кыартлача, тьерге ныгышха чыгып.

Арта ала Пазийни чалысын эшерикдиле бирге, Ажокъадан чыбык келтирип, аны жангызлыгына асыу болургъа кюреше. Чалысы седирейди Пазийни, жангызлыгы уа — угъай, бютюн кючлю бола бардаы: узак шахардадыла жашы, кызы, туудуклары да. Сабийле Ата журтларын танымал кыаладыла, орус ичине сингип, деп кюркъады Пазий.

Анда-саңда солуу айлада бир-эки ыйыкыга келселе уа, кюрешеди элни, журтну хапарын айтыргъа.

— Бу эски юйде кыалай жашайса, ання? — деп сорады Марзият. Ол эсличкиди. — Нек соймейсе мындан кёчюп, жангы юйде жашаргъа, анда киши жашамайды сора?

— Анда тынчылыгым болмайды, юйренмегенме да. Манга бу да жетеди. Муну сюеме, — дейди Пазий. — Мен кыартмамы?

Кызычык, тегерегине кыарап, болушук излейди. Сора, киши тапмай, кыарамы ыннасыны ала кёзлерине кыайтып: — Угъай, — дейди, — кыарт тойюлсе, ання. Бир кесек... таматаса ансы.

Пазий, ауузун кюлу бла жабып, тынчык кюледи.

— Кимден таматама, кызым?

— Атамдан, анамдан, менден...

— Кыартма, кызым, кыартма. Ма бу юй бла тенге. Ол ишленип башлагъанда этгенме биринчи атламымы деучю эди анам. Кюз артында.

Ма санга!

Темир ахчаланы алышыргъа аламан онз

берирча этерге. Аны бла бирге кыалай бир ахча чыгарылганы да тергелликди.

Бу жол 25 сентябрьден башлап 8 октябрьге дери Рос-

Сора эсине кызычык картоф кыалай ёсгенин кёрген болмоз деген оюм келип:

— Кел, Бахчагъа барып, бир картофчукъ кызып алайык, атанг, ананг турур заманнга, — дейди.

Кызычыкны назик кюлчуклары туталмайдыла ансы, ол, жаргарны алып, кеси кыазарык эди картоф. Аннясы жугар ауузуна сыйынган топураккыны кызып алып, кызычыкны аллына аны бла бирге уллу, гиче да картофла тегюлгенде, ол сейирге кыалады:

— Мен а картоф былай ёсгенин билмегенме! — деп, кыуанады ол, кыанжал челекке картоф жыа.

Челек ортасына дери толгъанда, кызычык да, аннясы да аны бирге элтедиле юйге. Сора кыуурадыла картоф, кыатхан эт бла бирге. Ол ашаргъа чакыргъан сейир ийисни энди ангылагъан кызычык, аннясыны тегерегине айланyp, кюледи, чабады, секиреди.

Арта ала, терекледен кеслери жыртып алып, алма, кертеме, эрик ашарыкыдыла. Шапталланы заманлар кетгенлерине жарсыйды Пазий, ууртчуклары кызара башлагъан туудугуна кыарап.

Ингирде уа эшикке этилген отну мыдыхында ала нартох биширликдиле. Кызычыкны кюл кыаралхан кюзу тишчилерине кыарап, ышара, кеп затны тошюрюкюдо эсине ыннасы.

— **Бу юй**, — дерикди ол туудугуна, — мени атамы бла анамы кюл жылыулары сакълайды. Анам бла мен жаз келгени сайын акъ тытыргъа кёк боуу кыошуп, акълаучу эдик муну. Атам, кыошдан энсе, ыразы болуп: «Да, Пазият, кюлдюрюп кюйгъанса да муну!» — деучю эди, мени махтап. Анам аны ючюн ёпкеелемегенди. Юй алай аriu ийис эте эди андан сора. Энди адамла он жылдан бир сюртедиле юйлерин.

Аны да тюрлю-тюрлю боула бла. Неда кыагыт жабышдырадыла.

— Ання, ол кыалай ийис эте эди дейсе?

Кыалай ангылатсын Пазий аны туудугуна? Сора эсине тытыры кыатып тургъан челек тошюп:

— Кел, экибиз да тауук орунну акълайык, — дейди.

Кызычык уллу буштуккуну аннясындан сыйырып, эки кюлчугуу бла кыаты тутаргъа кюреше, ары-бери бардырады. Сора, бетчи да тытыр жугуу болуп, этген ишлерине кыарап:

— Ання, энди бизни таукъларыбыз кыуанырыкыдыла да? — деп сорады.

— Кыуанмай а, москвачы кызы юйлерин сюртюп чыкыса!

— Бекми кыуанырыкыдыла?

— Бек-бек.

— Сора уллу гаккыла берликдиле да?

Жер бла танышыу алай татлыды. Пазий биледи, Мариям энди унутурукъ тойюлдо жер адамгъа берген саугъаланы. Жерге сыйы да алай бийик болуккуду аны. Ол Ата журту бла кыалай байламлы болгъанын, киши айтмаса да, сезип турады ынна. Ол шартха таза жюреги бла кыуана, эски юйюно сайнасында олтуруп, аны терезесинден кыарайды кырдыгы хуурилген кюнлюмден сары, кызыл, жашил терекли четеге.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Илет хазнабыз

АКЪЫЛ СЁЗГЕ БАГЪА ЖОКЪ

Акъыл излеген — кыартха барып, ыз излеген — жашдан табар.

Акъылынг бар эсе — махтанма, атынг бар эсе — тартынма.

Акъылсыз той этсе, тёрде кеси олтурур.

Асыры кызыл — терк онгар, асыры сыйген — терк кюяр.

Ахшыгъа айтмасанг да — билир, аманнга сёзюню кыоратма.

Атасыз жашасанг да, атадан туугъанынг бил.

Артамагъыга не салсанг, олтурганда аны табарса.

Ажаллыгы тары бюртюк да сылтау болуп.

Ахшы кёргенин этер, аман бергенин айтыр.

Амалсыз адам суу тюрюнде таш кыармар.

Айран башына кыамажакъ тошгенлей.

Агъач бокъырсуз, адам а чылмыксыз болмазла.

Алдатхан — алданганнга кюр.

Ахшы кюншунг бар эсе, ортагъа чалман салма.

Ат — арыкылыккада, киши уа жарлылыккада биленирле.

Аман кызыны кызыл кийиндирсенг да, адам жюрегин кыуандырдым.

Атанга кыарап окъ ишле, ананга кыара да, тон бич.

Адам сёзю таш жарыр, жаралмаса, баш жарыр.

Аман ит юрюп турур, аман киши кюлюп турур.

Ахшылык этген махтанар, аманлык этген сескенир.

Аз аша да, кеп чайна, аз селеш да, кеп тынгыла.

Аман сёз — кыабыр ташы, ахшы сёз — жан азыгы.

Алтын эшикли болсанг да, бир кюн келирсе агъач эшиклеге.

Аман киши сёзю бла кюйдюрюп, ахшы киши кёлю бла сюйдюрюп.

Аманны таягы сегиз болса да, кюлгъа алыргъа бири жарамаз.

Ахшыны кыатына олтурсанг, кыатынга кыуш кыонар, аманны кыатында болсанг а, жюрегинг шош тарар.

Ата-анасын сыйламаган, башханы да онгурмаз.

Аман агъачны кюрт ашар.

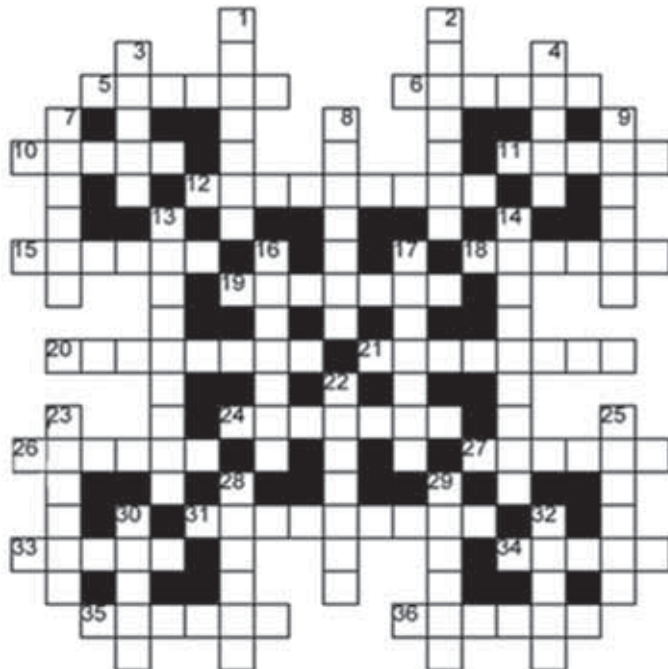
Ахырат азабы кыалай кыйын эсе,

дуняа намасы алай кючлюдо.

СЁЗБЕР

ЭНИНЕ: 5. Адамгъа бек керекли зат олду. 6. Азияда кюлан тау. 10. Терекни, башха ёсомню да керек зат бла жалчыхан кесеге. 11. Къанатлыны буруну. 12. Хата келтириучю адам. 15. Тенгиз чокъуракъда табылган жылтырауукъ минчакъ таш. 18. Жилиннга ушагъан, алай а уу-суз, хатасыз зат. 19. Жютю бичакъ. 20. Мирзеу ёсген жер. 21. Алдау бла байламлы аманлыкъ. 24. Харфлыкъ. 26. Кылакъ таба. 27. Таулула юй харекетлерин тутхан жер. 31. Бахсан ауузунда тау. 33. Кийик. 34. Аны ат сютден этедиле. 35. Киштик маталлы кюркчуулу жаныуар. 36. Бир тюрлю ишде алгъа элтген тамата.

ЕРЕСИНЕ: 1. Этни хазырлауну бир тюрлюсю. 2. Онтёрт жылларында таулу жашчыкыла ол усталыккы алгъандыла. 3. Болжаллы шык. 4. Аны бла да сюркеледиле сыйген жерлерине адамла. 7. Неден да жараган дарман. 8. Келин мюйюшде жабыу. 9. Юй къанатлы. 13. Кекелли къанатлы. 14. Бир бирге кыаты кыаршылыкъ. 16. Сирнек болмагъанда, отну ала бла жандыргъандыла. 17. Кырдккы тюрлюсю. 22. Багъалы дарий. 23. Ауузгъа сыйынган суусун зат. 25. Ишге чырмау болган зат. 28. Аны хаталы жаныуарны тутханда хайырланадыла. 29. Кырал саугъаны тюрлюсю. 30. Заманны ёнчелеулеринден бири. 32. Этден этилген хант.

Газетни 123-чю номеринде басмаланган сёзберни жууаплары:

ЭНИНЕ: 5. Багъана. 6. Чыгъана. 10. Кыдар. 11. Кыаша. 12. Жыйрыкылыкъ. 15. Чарлакъ. 18. Дарман. 19. Жабалакъ. 20. Жууукълукъ. 21. Харамлыкъ. 24. Жубуран. 26. Кыамичи. 27. Кыаштой. 31. Чомартлыкъ. 33. Чыдау. 34. Сюрюю. 35. Атаман. 36. Тамара.

ЕРЕСИНЕ: 1. Балан. 2. Антсыз. 3. Кырдык. 4. Антау. 7. Базман. 8. Ырыслау. 9. Ахырат. 13. Чабыуучу. 14. Кыарамашакъ. 16. Жауурун. 17. Кыазауат. 22. Сугъарыу. 23. Кыапчык. 25. Тюркюч. 28. Чолпан. 29. Кыйымат. 30. Тахта. 32. Чюйре.

Жаңгы гаражагъа чыгъарча

Каспийск шахарда «Ачык Дагъыстан 2023» деген аты бла форум бардырылганды. Анга бизни республикадан курортла эм туризм министрни орунбасары Асланби Шхагапсове бла ведомствону право жаны бла бѐлюмюню башчысы Джабраил Кареве кытышхандыла. Региону туризм хазнасы бла уа кермюде «Глобал Кавказ» турист оператор шагырейлендиргенди.

Форумга округда туризмни игилендириуге кыайгыргъан организацияла жыйылгандыла. Алага «тѐгерек столла», сессияла, пленар жыйылыула кыралгандыла, алада туризмге инвестицияла келирча этиуню, аны билимли кадрла бла жалчытыуу, промышленный, эл эм автомобиль туризмни айнтыуу амаллары сюзюлгенди, кѐп башха проблемалага да кыралганды. Организацияла бир бирлерини сынамларына юйренгенди, кеслерини башламчылыкларына да этгенди.

«Бызынгы» интернет бла жалчытылгъанды

«Ростелеком» компания «Бызынгы» альпинист базаны тийресе оптика кабель тартханды. Эден ары дери жыйрмадан артык километр болганлыкыга, специалистге бу ишни тынгыла тамамлап чыккандыла.

Альплагер бийик тау кырал заповедникни тийресе орналады. Оптика инфраструктура ары дери жетгени магъаналыды, аны МЧС-ни службалары, заповедникни администрациясы, башха кырал организацияла да хайырын керлюкюле. Дагыда ол тийреде сотовый связь да айнырыкды.

«Ростелекомну» Кыбарты-Малкъарда бѐлюмюню башчысы Залим Хутов айтханга кѐре, бизни республикада туризм бѐлюм тири айный баргъаны себепли, тийишли инфраструктура кыуаргъа, шѐндюгю связь бла жалчытыуу кыайгырысы да этерге керекди. «Бу проект бизге магъаналыды, туризм объектеде цифральный сервислени айнытыргъа болушады, солургъа келгенде да игиди, саулай регион даражасын кѐтореди», - дегенди ол.

Инфраструктураны хайырылганды.

ырлануыга беруу бла байламлы кыуанчлы жумушка КЪМР-ни правительствосуну Председатели Мусукланы Алий, курортла эмда туризм министрни кыуулгун толтургъан Шауаланы Ислам, цифралы айнтыуу министрни кыуулгун толтургъан Бѐзоланы Аскер, спорт министр Ислам Хасанов эмда Черек районну башчысы Къулбайланы Алан кытышхандыла.

«Бызынгы» альплагерге келирге суйгендени саны ѐсуп барады. Ёмюрлюк чырауна кысыхан тауларыбыз ючюн альпинистле бизни районга «Гитче Гималайла» деп алай айтадыла. Бери интернет келгени бек ахшы шартды, туризмни айнтырыкды», - деп кыошханды базаны башчысы Аналаны Алий.

Бу айны ал кюнлеринде альплагерни тийресе сотовый связь да ишлеп башлаганды. Аны 4G эм LTE стандартлары бла Мегафон компания жалчытады.

Бир сагъатха - 400 адам

Большая Кизилкавага канат жол 1977 жылда ачылганды. Ол кезинде саулай да Шимал Кавказда аллай канат жол болмаганды.

Жолну узунуна 20-метрлик бетон-темир буруула салынгандыла, башында, станцияга жеткенде уа, агъач ичинде ишлени бардырган бютюн кыйын болганды.

Жангыз троссу ауурлугу 35 тоннага жетгенди. Бир сагъатны ичинде ол башна 400 адамни кѐторгенди, кабиналада бийикден а солугъанла тѐгерекде ариу табийгъатны, кѐлню, Нальчикни кѐргенди. Канат жол 2013 жылда жабылганды, деп эсгертедиле республиканы Курортла эм туризм министрствосундан.

Бир ыйыккыны ичинде

Жаяу жюрюу — саулукъга себеп

Жаяу жюрююню битеурроссей кюнюу бла байламлы Кыбарты-Малкъарны Спорт министерствосу эм «Олимпиада совети» Нальчикни ара солуу паркында акция кыуагандыла. Жыйылгандыла Парламентни депутатлары, спортну сыйлы ветеранлары, Олимпиада эм Паралимпиада оюнланы, дунианы эм Европаны чемпионатларыны призѐрлары алгъышлагандыла.

Акцияга эки мингден аслам адам — устазла бла окуучула, спортчула бла тренерле, Нальчикни пенсиячыларыны эм тиширууларыны советле-

рини, спорт федерациялары келечилери, спорт-адапти школда жарау этгенле, республиканы кыонаклары кыатышхандыла. Бу иш саулуклу жашау бардыргъа кѐлдендири, жаяу жюрююно саулуклу игилигин ачыклаган мурад бла тамамланылганды, келгенле жыл санларына кѐре паркны ариу жерлери бла башха-башха жолла да сайлангандыла. Айырмалы болгандыла уа сахнада Россейни Олимпиада советини эм республиканы Парламентни грамоталары бла саугъалагандыла. Гимнастика бла кюрешген спортчула уа, усталыкларыны кѐргюзтп, келгенлени кѐлдерин кѐторгенди.

Атасында бла жашында — доммакъ майдал

Къарачай-Черкесде, Атаны кюнюе жораланып, 33 километрге чариш болганды. Жорукълагъа кѐре, жолну жартысын атала ѳтгенди, сора ала кеслери баргъан атагъа жашларын олтуртуп, чаришге жибергенди.

Эришуге Черек райондан Ностуланы Жамболат бла жашы

Мухаммат «Малыш» деген атда кыатышхандыла. Узун жолда, хорламга итнуйюклерин да кѐргюзтп, ала доммакъ майдал кытыхандыла. Жамболат районда ат спортну федерациясына таматалык этгени да белгилерге тийишлиди.

Кезиуле География диктант Элбрусда жазыллыкды

География диктант жазарга эм бийик майдан Элбрусда кыуаллыкды. Акция Минги тауну кыбыла жанында тенгизден 3912 метр бийикликде орналган «Лепрус» кыонак юйю тийресе бардырыллыкды, кеси да 19 ноябрьде ачыллыкды, деп билдиргенди «Кавказ.РФ» АО-ну пресс-службасындан.

Бююнюлюкде География диктантны бардырырга деп 4 минг майдан эсепге алынганды. Ала бизни кыралда, башха жерледе, Халкъла аралы космос станцияда окууна кыуалгандыла.

Тѐреде болганыча, диктантны тѐрт тюрюлюк боллукду, ала экиге бѐлюнорюкюле. Биринчиси - "географиялы ликбез" 10 сорудан кыуаллыкды, экинчи кесеги уа 30 сорудан бирикдир-

ликди, алагъа жууап табар ючюн а, кѐп билгени бла кыалмай, иги сагъыш этерге эмда оюмларга керек боллукду.

География диктантны бу жол Элбрусда жазыуу акциясы "Кавказ.РФ" АО-ну башчыларыны эмда Орус география биргюню оюнулары бла бардырылады. Эсгерти: 2017 жылда География диктант халкъла аралы даражага чыкканды. Ол башланганды анга 126 кыралдан 3 миллиондан артык адам кыатышханды.

Тѐлеуле терс тергелгенди

Нальчикни прокуратурасы «Нальчикни водоканалы» муниципал унитар предприятяны ишинде законлагъа бузукълукъланы ачыклаганды.

Надзор ведомство тинтиулене шахарчыладан суу бла жалчытыу ючюн тѐлеуле бузукълукъла

бла саналгандыларыны юслеринден тарыгыула келгенлери бла байламлы башлаганды. Аны кезиуонде тохташдырылганыча, жашау журтлада хайырланылгъан сууну эсепге алгъан приборла салынганлыкыга, тѐлеуле мардага кѐре тергелгенди. Дагыда сууну эсепге

алгъан приборлада плombaланы алышырга кереклисини юсюнден законсуз излемле да этилгенди.

Нальчикни прокуратура унитар предприятяны оюучуларына законлагъа бузукълукъланы кетеруону юсюнден эсгертиулене чыгъарганды. Ала кыалай тамамланыллыкларына надзор ведомство контрольга алганды.

Къайтара да, бузукълукъ эте

Жылны аллындан бери «Азимут» авиакомпания инсанлары Россейни кырал чегинден законлагъа бузукълукъла этип жюргютени ючюн 17 кере административ жууапха тартылганды.

Кезиуле бузукълукъланы у Минеральные Воды пункта РФ-ни ФСБ-сыны КЪМР-де Чечки управлениясыны кыуулкчулары ачыклагандыла. Тыш кыралладан биринден Россейге учан самолѐтну тинтен кезиуде, чекчиле Россейге кирирге эркинлиги болмагъан инсанны ачыклагандыла. Аны тыш

кыраллы паспортну болжалы бошалганды.

- Алай бла авиакомпанияны хатасындан тыш кыраллы инсан административ жууапха тартылганды эмда учан кыралына артха ашырылганды. Россейли эм халкъла аралы законлагъа тийишлиликде, авиакомпания инсанлары кыралны чегинден ѳтерге эркинлик берген битеу документлени тинтирге борчлуду. Болсада «Азимут» аны толтурмаганды. Аны бла байламлы компанияга РФ-ни Административ бузукълукъланы кодексини 18.14-чу статья-

сыны 1-чи кесеги кѐре терслеу материалла ачылгандыла. Компания РФ-ни кырал чегинден адамлары законсуз жюргютени ючюн жууапха тартылганды, деп билдиргенди бизге РФ-ни ФСБ-сыны КЪМР-де Чечки управлениясыны пресс-службасындан.

Административ терслеу тинтилип, авиакомпанияга 90 минг сом тазир салынганды. Аны башчысына бузукълукъланы салтууларын кетеруону юсюнден эсгертиуле этилгенди.

- Жылны аллындан компания былай 17 бузукълукъ этгенди. Битеу да бирге анга 1,5 миллион сом тазир салынганды, деп билдиргенди бизге ведомстводан.

Бу бетни басмагъа Тикаланы Фатима, Кульчаланы Зульфия, Асланбекланы Халимат, Улбашланы Мурат хазырагъандыла.

Учредительле: Кыбарты-Малкъар Республиканы Парламентни бла Правительствосу

Шеф-редактор
ТЕКУЛАНЫ Хауа

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан (баш редактор),
ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат (баш редактору орунбасары),
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь),
МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
ТИКАЛАНЫ Фатима,
ТРАМЛАНЫ Зухура,
УЛБАШЛАНЫ Мурат.

ТЕЛЕФОНЛА:

Редакторну приемный - 42-63-01. Баш редактору орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82. Жууаплы секретарь - 40-03-24. Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин кыруулау жаны бла Кыбарты-Малкъар регион инспекцияда 2016 жылда 19 декабрьде регистрация этилгенди.

Регистрация номер — ПИ № ТУ07-00118. Индекс - П 5893

Газетни басмагъа "КЪМР-Медиа" ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Издательство «Южный регион» ООО-ну типографиясында басмаланганды. Ставрополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а

Номерге графикте кѐре 19.00 сагъатда кыол салынады. 20.00 сагъатда кыол салынганды.

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГАРГАНЛА:

Мусукланы Сакинат - дежурный редактор, Кучукланы Сафият, Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретары орунбасарлары; Зезаланы Лида (1,4-чо бетле), Ахматланы Люоза (2,3-чо бетле), Гельяны Валентина (9,10,11,12-чи бетле) - корректорла.

Тиражи 1438 экз. Заказ № 2301

Багъасы эркинди.

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар,
Ленин атлы проспекти, 5

электронный почтасы:
elbor_50@mail.ru